

LIVANDA KUCHLI JAMIYAT UCHUN O'TMISHDAN SABOQ

Sharofova Diyora Shavkat qizi

(99) 304 – 80 – 75, diyorasharofova33@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10004132>

Annotatsiya

Ushbu maqola Livanning uzoq davom etgan urushining iqtisodiyot uchun oqibatlari va uning yaqin kelajakdagi istiqbollarini ko'rib chiqadi. Hozirgi vaqtda Livan keskin tezlashgan inflyatsiya darajasi bilan birga og'ir iqtisodiy tushkunlik va qashshoqlik holatiga kirmoqda. Iqtisodiyotning asosiy holati va uning tashvishli pul va moliyaviy sharoitlarining eng ko'zga ko'ringan belgisi Livan funt sterlingining barcha asosiy valyutalarga nisbatan qadrsizlanishi hisoblanadi. Hujjatning ta'kidlashicha, urushning iqtisodiyotning ishlab chiqarish qobiliyatiga ta'sirini hisobga olsak, bu davlat moliyasining portlovchi holati mamlakatni giperinflyatsiyaga va Livan funtining tez qadrsizlanishiga olib keladi.

Kalit so'zlar: Fuqarolik urushi, iqtisodiyot, barqarorlik, inqiroz, inflyatsiya

Livanning bugungi kundagi siyosiy tizimi ham aynan Fransiya mandati paytida shakllangan edi. 1926-yilgi konstitutsiyaga muvofiq mandatchilar bilan birgalikda 17 konfessiya vakillaridan iborat Maslahat kengashi ham tashkil etilgan edi. Respublikada hokimiyat ushbu konfessiyalar o'rtasida taqsimlandi. Eng muhim lavozimlar demografik jihatdan ko'pchilikni tashkil etadigan konfessiya vakillariga berildi.¹

Livan 1943-yilga kelib mustaqil davlat deb e'lon qilindi va mamlakat eski boshqaruv shaklini saqlab qoldi. Livanning 1943-yildan 1975-yilgacha bo'lgan davri uning eng gullab yashnagan davri sifatida talqin etiladi. Erkinlik indeksi bo'yicha ham Livan Freedom House talqiniga ko'ra, 1975-yilgacha Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika mintaqasidagi ikki erkin davlatdan biri (ikkinchisi Isroil) sifatida e'tirof etilgan. Livan konfessional xarakterga ega bo'lgan parlamentar demokratik respublika hisoblanadi. Mamlakat prezidenti parlament tomonidan saylanadi va nasroniy maronitlardan tanlanadi. Uning vakolatlari cheklangan bo'lib, asosiy vakolatlarni vazirlar kengashining qo'lida jamlangan. Mamlakat bosh vaziri musulmon sunniylardan bo'lib, u parlament deputatlari va raisi oldida hisob beradi. Parlament raisi esa shia musulmonlaridan tayinlanadi. Bosh vazir o'rinbosari va hukumat matbuot kotibi pravoslav nasroniylari orasidan tayinlanadi. Parlamentda 128 deputatlik o'rni mavjud bo'lib, nasroniylar va musulmonlar o'rtasida taqsimlangan va deputatlar to'g'ridan to'g'ri ovoz berish yo'li bilan saylanadi.²

Yuqorida aytib o'tilganidek, Livan 1975-yilgacha, ya'ni mamlakatda fuqarolar urushi boshlanguncha barqaror rivojlanayotgan davlatlardan biri edi. Mamlakatda turizm, qishloq xo'jaligi, bank va moliya tizimi rivojlandi. Livan Yaqin Sharqning Shveysariyasi edi. Ammo shu yillarda mamlakatda bir qator ichki ijtimoiy ziddiyatlarga, shuningdek, Isroil davlatining tashkil etilganidan keyingi oqibatlar bilan to'qnashishga majbur bo'ldi. 1948-yildan boshlab 120 ming nafar falastinlik qochoq Livan hududiga qochib o'tdi. Mamlakat Isroil-Falastin maummosining asosiy ishtirokchilaridan biriga aylanib qoldi. Livandagi 1975–1990-yillarda bo'lib o'tgan fuqarolar urushi mamlakatni yana abgor holatga olib keldi. Urush yillarida

¹ M. Lafasov, U. Jo'rayev – “Jahon Tarixi” - T.: «Turn-Iqbol» nashriyoti, 2005—368

² https://en.wikipedia.org/wiki/Religious_discrimination#In_Asia

mamlakatda 170 ming aholi halok bo'ldi. Mazkur fuqarolar urushi mamlakatning siyosiy va iqtisodiy inqirozlar girdobiga kirib qolishiga sabab bo'ldi.³

Mamlakatni inqirozga olib kelgan sabablardan yana biri davlatdagi jamoaviy nizolardir. Livanda o'ndan ziyod diniy konfessiya jamoalari mavjud bo'lib, ular o'rtasidagi nizolar zamonaviy Livan tarixini belgilab beradi. Ular o'rtasidagi nizolar dastlab hukmronlik uchun kelib chiqsa, keyingi sabab falastinlik qochoqlarning assimilyatsiyasidir. BMT hisob-kitoblariga ko'ra, mamlakatda 450 mingdan ziyod falastinlik qochoq 40 dan ziyod hududda istiqomat qiladi. Ularning ba'zilar Falastinga qaytishni istasa, qolganlari fuqarolik olish ilinjida. Falastinliklarga fuqarolik berilishi to'rt million aholiga ega Livanda demografik o'zgarishlar keltirib chiqarishi mumkin. Bu esa sunniylar sonining oshishiga olib keladi hamda nasroniy va shialarning noroziligiga sabab bo'ladi.⁴

2005-yilning 14-fevral kuni mamlakat bosh vaziri Rafiq Hariri o'ldirib ketildi va bu yangi mojarolarga olib keldi. Mamlakatda "Kedr inqilobi" yuz berdi. Inqilob paytida yangi allians tuzildi. Unga "14-mart" nomi berildi. Alliansga kirgan partiyalarning vakillari Suriyaning mamlakatdagi 1975-yildan buyon davom etayotgan mavjudligiga qarshi edi va Suriya kuchlarining mamlakatni tark etishini talab qilayotgan edi. Shu munosabat bilan 14-mart kuni Bayrutda 1,3 million kishi norozilik namoyishiga chiqqan edi.⁵

Shu yildan keyin mamlakat bir nechta siyosiy inqirozlarni boshdan kechirdi, xususan, 2008-yil va 2014–2016-yillarda. Shu bilan birga, Livan mintaqaviy muammolarga ham aralashishiga to'g'ri keldi. Bu esa mamlakat iqtisodiyotiga ham jiddiy ta'sir qila boshladi. Ishsizlik darajasi oshib bordi, mamlakat pul birligi qadrsizlanib ketdi.

Mamlakatdagi hozirgi iqtisodiy va siyosiy inqiroz juda chuqur ildiz otgan. Fransiyaning Monten tadqiqotlar instituti mutaxassisi Anna Gadelning fikricha, iqtisodiy jihatdan Livandagi vaziyat misli ko'rilmagan darajada yomonlashdi. FVF hisob-kitoblariga ko'ra, 2020-yilgi iqtisodiy pasayish YIMning 10 foizi miqdorida belgilangan. Ishsizlik darajasi faol aholining 35 foizini qamrab olgan va bu yil oxiriga borib yanada o'sishi mumkin. Davlat qarzi YIMning 170 foizini tashkil qiladi. Mart oyiga kelib mamlakat qarzlarini to'lay olmasligini ma'lum qildi va bankrotlik e'lon qildi. Shuningdek, hukumat budjet mablag'larini moliyalashtira olmayapti. Livan pul birligi o'z qadrini 80 foizga yo'qotdi va iyun oyiga kelib inflyatsiya darajasi 150 foizni tashkil qildi. Mamlakatda umumiy tushkunlik holati hukm surmoqda. Kichik biznesdan tortib makroiqtisodiyotgacha tushkunlik holatida. Livandagi ijtimoiy hayot ham havas qilarli darajada emas. Mamlakatda 50 foiz aholi kambag'allikdan past darajada, 20 foiz aholi esa o'ta qashshoqlikdan past darajada yashaydi. Mamlakatdagi o'rta qatlam inqirozdan eng ko'p jabr ko'rgan qatlam bo'lib turibdi. O'qituvchilar, injenerlar, davlat xizmatchilari oziq-ovqatga muhtoj qatlamga aylanib qolgan. Bunday qatlam "yangi kambag'allar" qatlami deb atalmoqda.

Yuqorida keltirilgan hisob-kitoblar qanchalik ishonchli bo'lsa, ular darhol savol tug'diradi: nega iqtisodiyot 1975-76 va 1982 yillardagi zarbalardan tiklanmadi? Yoki keng tarqalgan e'tiqodga qaramasdan, nega iqtisodiyot urushlarga chidamli emas edi? Qisqacha aytganda, uchta omil ustun rol o'ynagan.

³ M. Lafasov, U. Jo'rayev – "Jahon Tarixi" - T.: «Turn-Iqbol» nashriyoti, 2005—368

⁴ . <https://culturalatlas.sbs.com.au/lebanese-culture/lebanese-culture-religion>

⁵ H. Kichkilov, M Fayfuzllayeva – " Eng Yangi Tarix (1945-2010 – yillar) T.: "Yangi Nashr" 2011- 520 bet.

Bu omillarning kombinatsiyasi kelajak uchun og'ir oqibatlarga olib keladi: agar urush to'xtamasa, Livan kambag'al va bir ibora bilan aytganda, "rivojlangan" mamlakatga aylanadi.⁶ Nihoyat, narx darajasi va valyuta kursi o'rtasidagi bog'liqlikka oid bir nechta sharhlar o'rinlidir. Ommabop tushuncha shundan iboratki, valyuta kursining o'zgarishi narx darajasining o'zgarishiga olib keladi yoki sabab bo'ladi. Bunga yaqqol misol sifatida import qilinadigan tovarlar narxi jahon bozorlarida belgilanadi va valyuta kursining o'zgarishi ichki narxlarning o'xshash o'zgarishiga olib keladi. Bu yerda valyuta kursi va ichki narx darajasi bir xil kuchlar to'plami, ya'ni pul va real daromadlarning o'sishi hamda davlat byudjeti taqchilligini kelajakda monetizatsiya qilish kutilmalari bilan birgalikda va o'xshash tarzda belgilanadi, degan fikr qabul qilinadi. Tovarlarni va xizmatlar narxlari bir qator sabablarga ko'ra kechikishi yoki valyuta kursining o'zgarishiga olib kelishi mumkin; ammo asosiy determinantlar bir xil. Ijtimoiy miqyosda yanada muammoli va potentsial portlashi mumkin bo'lgan narsa shundaki, inflyatsiya darajasining katta va kutilmagan o'sishi sharoitida real ish haqi va ish haqi pasayish tendentsiyasiga ega bo'ladi, chunki nominal ish haqi va ish haqi narxlarning oshishi uchun darhol yuqoriga qarab moslashtirilmaydi. Bu Livanda o'tgan yili sodir bo'lgan va yana takrorlanishi ehtimoli yuqori.

References:

1. H. Kichkilov, M Fayfuzllayeva – “ Eng Yangi Tarix (1945-2010 – yillar) T.:”Yangi Nashr” 2011- 520 bet.
2. M. Lafasov, U. Jo'rayev – “Jahon Tarixi” - T.: «Turn-Iqbol» nashriyoti, 2005—368
3. <https://culturalatlas.sbs.com.au/lebanese-culture/lebanese-culture-religion>.
4. ABDEL-AHAD,C., NOUJAIM, E., and SPITALLER, E., 'Money and Credit 1973-80', Banque du Liban, Bulletin Trimestriel, 7, pp. 15-28, 1980
5. BARRO, R, 'On the Determination of the Public Debt', Journal of Political Economy, 87, pp. 940-971, 1979.

⁶ BARRO, R, 'On the Determination of the Public Debt', Journal of Political Economy, 87, pp. 940-971, 1979